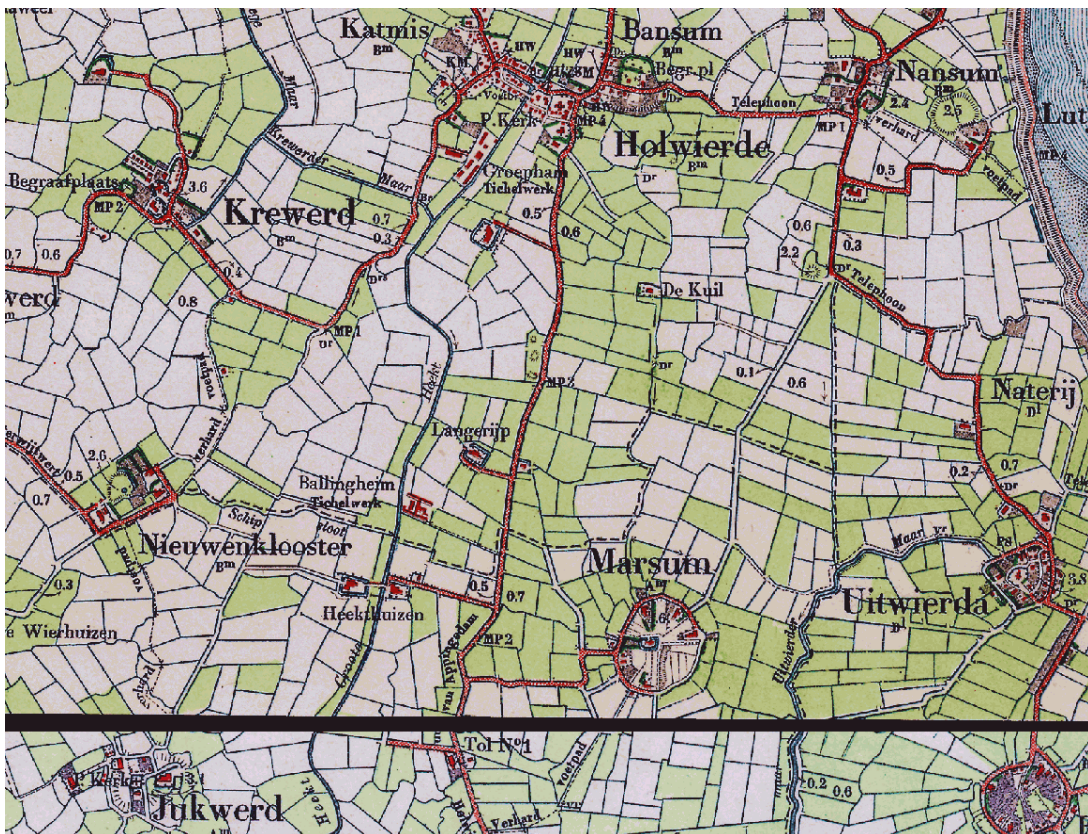

Damsterweg 4 te Holwierde (gemeente Delfzijl)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Groningen
gemeente: Delfzijl
plaats: Holwierde
toponiem: Damsterweg 4, Ballingheim (Langerijp)
bevoegd gezag: gemeente Delfzijl
opdrachtgever: Werkorganisatie DEAL-gemeenten
centrumcoördinaten: 253.513/596.575
kaartblad: 07F
onderzoeksmeldingsnummer: 4019214100
beheer documentatie: Libau, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, gemeente Delfzijl en E-depot
uitvoerder: Libau
rapport: 16-180 (herziening van 15-115 n.a.v. gewijzigd bouwplan)
auteur: M. de Jong MA
autorisatie: N. van der Mei
telefoon: 050-3126545
e-mail: archeologie@libau.nl

Damsterweg 4 te Holwierde (gemeente Delfzijl)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Planvoornemen

In opdracht van Melkveebedrijf Ballingheim VOF, vertegenwoordigd door dhr. I Boersma van DLV Advies, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de locatie Damsterweg 4 te Holwierde, Ballingheim genaamd (zie figuur 1). De aanleiding voor dit onderzoek is het voornemen tot de uitbreiding van de bestaande melkveestal. De stal zal in oostelijke richting worden verbreed. De aanbouw vindt alleen plaats buiten het omgrachte deel van het erf, de afmetingen ervan bedragen circa 65 m bij 8,7 m. De nieuwe aanbouw wordt onderkelderd; de kelder wordt circa 2,2 m diep. De bodemingrepen ten behoeve van de nieuwbouw zullen naar verwachting tot ongeveer 2,5 m onder maaiveld reiken. De locatie waar de ingrepen gaan plaatsvinden, wordt in dit bureauonderzoek verder aangeduid als plangebied.

Figuur 1: Topografische kaart waarop de ligging van het plangebied Damsterweg 4 te Holwierde is aangegeven met een rood kader, bij de pijl (Opentopo). In de inzet is een luchtfoto opgenomen, waarop het nieuwe grondplan van de ligboxenstal is aangegeven met een rood kader (PDOK).

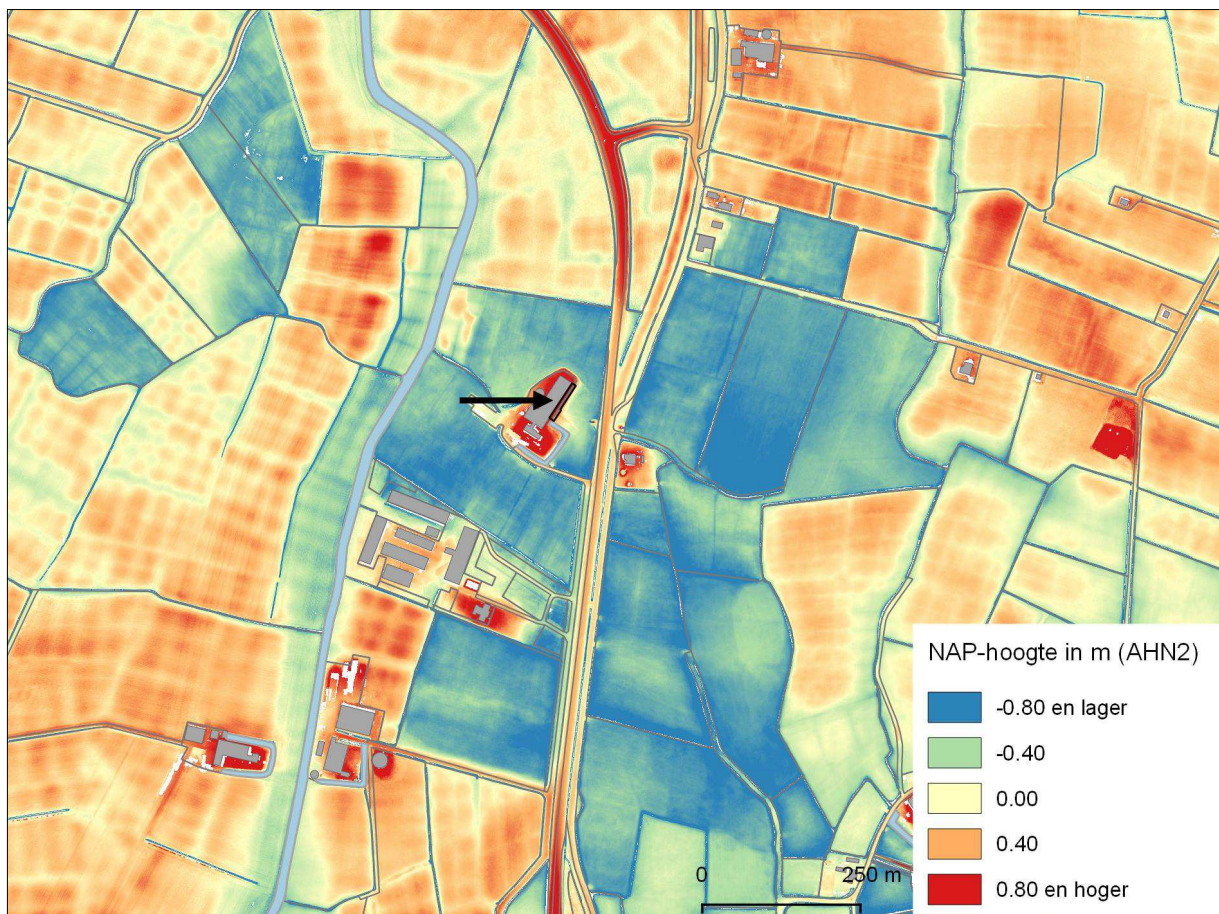
Landschappelijke en aardkundige informatie

Het plangebied ligt ten zuiden van Holwierde en ten oosten van de waterloop Grote Heekt. Deze omgeving maakt deel uit van de streek Fivelingo, genoemd naar de rivier de Fivel. De rivier stroomde vanuit de hoogvenen in het Duurswold naar het noorden toe om hier in zee uit te monden. Holwierde en omgeving liggen ten oosten van de voormalige Fivelboezem. De kwelders van Fivelingo raakten vanaf de ijzertijd bewoond. De bewoning bevond zich met name op de hogere kwelder- en oeverwallen langs getijdenrivieren en geulen. Door het stijgen van de zeespiegel werd het in de loop van de ijzertijd noodzakelijk om woonplaatsen op te hogen tot wierden om deze te beschermen tegen stormvloed.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is op enige afstand ten westen van het plangebied, iets ten westen van Godlinze, de voormalige Fivelboezem te zien (zie bijlage Fysisch geografische kaart). Het plangebied ligt binnen een afgeticheld gebied (code ↓ (m)). Deze percelen zijn afgeticheld ten behoeve van de baksteenindustrie. Het afgetichelde gebied ligt binnen een getij-afzettingenvlakte (code Mv2). In de omgeving van het plangebied komen veel wierden voor (code t). De Grote Heekt is weergegeven als oude waterloop. Oorspronkelijk maakte de Grote Heekt deel uit van het systeem van getijdengeulen die hier op de kwelders voorkwamen. De geomorfologische kaart geeft hetzelfde beeld van het plangebied als de fysisch geografische kaart (Alterra, geraadpleegd via Archis). Op de bodemkaart is het afgetichelde gebied geclassificeerd als kalkarme nesvaaggronden bestaande uit klei (code Mo80C; zie bijlage Bodemkaart).

Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) zijn de afgetichelde percelen en de afgegraven wierde Marsum duidelijk herkenbaar aan hun lage ligging (zie figuur 2). Wat ook opvalt, is dat de bebouwde erven binnen het afgetichelde gebied hooggelegen zijn. Deze percelen zijn in het verleden niet afgeticheld omdat de erven destijds al bestonden en bewoond waren. De huidige stal in het plangebied ligt grotendeels buiten het oude erf, maar is desondanks relatief hooggelegen. Uit informatie van de opdrachtgever blijkt dat dit perceel in 1973 is afgeticheld maar dat het ten behoeve van de bouw van de huidige stal op hoogte is gebracht. Gelet op de lokale hoogteverschillen zal een pakket van circa 80 à 90 cm klei zijn afgeticheld. In het geval bij deze werkzaamheden de bouwvoor apart is gezet en later is teruggestort dan is de bodemverstoring in feite nog circa 40 cm dieper geweest. Later is ten behoeve van de bouw van de huidige stal een pakket van maximaal 100 à 120 cm grond opgebracht. De dikte van het opgebrachte pakket grond loopt in oostelijke richting sterk af. Het oude erf van Damsterweg 4 is ten opzichte van de omgeving dusdanig hooggelegen dat het als huiswierde dient te worden geclassificeerd. Op de veldkaarten van Clingeborg is deze locatie ook als huiswierde aangemerkt (1978/1979, ongepubliceerd).

Figuur 2: Hoogteverschillen in en rondom het plangebied (AHN2; nationaalgeoregister.nl). De ligging van het plangebied Damsterweg 4 te Holwierde is aangegeven met een zwart kader en een zwarte pijl.

Archeologie en historische geografie

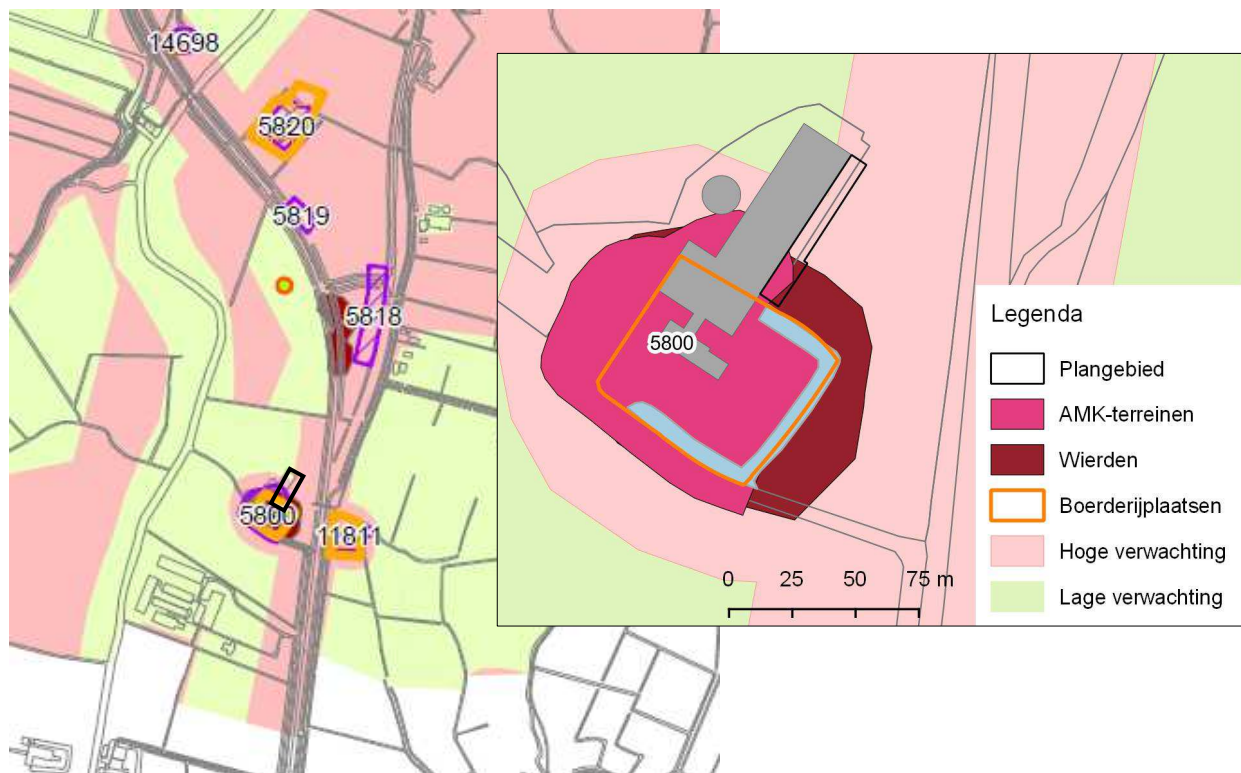
Het plangebied overlapt met een terrein dat is geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK; bijlage Kaart archeologie). Het betreft een vroegmiddeleeuwse huiswierde waarop in de late middeleeuwen of nieuwe tijd een borg gevestigd is (AMK-terrein 5800; bijlage Uitgebreide rapportage monumenten). Ook is mogelijk dat het hier niet een borg maar een kloostervoorwerk betrof. De boerderij Ballingheim zou in 1442 namelijk aan het klooster te

Appingedam geschonken zijn (De Boer et al., 1996: p. 640). In de jaren '80 maakte Ballingheim deel uit van een onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Oost-Fivelingo (Miedema, 1990: catalogusnr. 7Fn4). Op het erf van Ballingheim werd toen onder meer een brok leem en kogelpotaardewerk uit de vroege en late middeleeuwen gevonden. Uit een boring op het erf bleek dat van 40 cm tot 165 cm onder maaiveld bebouwings- en bewoningssporen voorkomen (Miedema, 1990: p. 121). Verder is op Ballingheim een middeleeuws weefgewicht gevonden (waarnemingen 27999 en 238074; bijlage Kaart archeologie¹)

In de ruimere omgeving van het plangebied ligt een groot aantal wierden. De dorpswierden Katmis (AMK-terrein 5821), Holwierde (AMK-terreinen 358 en 11808), Bansum (AMK-terreinen 359, 11774 en 11809), Nansum (AMK-terrein 360), Krewerd (AMK-terreinen 367, 11772 en 11773), Marsum (AMK-terreinen 180, 755 en 11790) en Jukwerd (AMK-terreinen 177, 750, 11791 en 11792) dateren uit de late ijzertijd. Ook het in de late middeleeuwen gestichte Nijenklooster ligt op een wierde uit de late ijzertijd (AMK-terrein 366). Daarnaast komen in de omgeving dertien huiswierden voor waarvan drie een begindatering in de late ijzertijd hebben (AMK-terreinen 5584, 5591 en 11812); de overige tien dateren uit de middeleeuwen. Op een aantal van de wierden zijn in de late middeleeuwen borgen gesticht, bijvoorbeeld te Jukwerd.

Op de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Delfzijl is aangegeven dat Ballingheim een oude boerderijplaats is die op een wierde ligt en geregistreerd is als AMK-terrein (Libau, 2013; naar RAAP 2008). Rondom de wierde ligt een zone met een hoge verwachting op de aanwezigheid van archeologische resten (zie figuur 3).

Figuur 3: Links: uitsnede van de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Delfzijl (Libau, 2013). De ligging van het plangebied is globaal aangegeven met een zwart kader. Rechts: een detailopname van het plangebied met de hier voorkomende kaartlagen van de verwachtings- en beleidsadvieskaart.

Hoewel Ballingheim kloostergoed geweest zou zijn, is dit niet als zodanig geregistreerd in HisGIS. Ook komt Ballingheim niet voor in de Atlanten der Provinciëland en Stadslanden van Groningen, waarin de na 1594 geconfisqueerde kloostergoederen zijn opgetekend. Vermoedelijk komt dit doordat het klooster te Appingedam al voor 1594 werd opgeheven en Ballingheim in de 17de eeuw in particuliere eigendom kwam (De Boer et al., 1996: p. 640-641).

Op de kadastrale minuut uit 1826 (gemeente Bierum sectie D2) is de boerderij weergegeven met volledige omgrachting en een bijgebouw (zie bijlage Kadastrale minuut). De toegang tot het erf bevond zich in het westelijk deel van de omgrachting, gericht naar de Grote Heekt die lange tijd als belangrijkste ontsluitingsweg gefungeerd zal

¹ De vondstlocatie is foutief weergegeven in de database Archis en daarmee ook op de Kaart archeologie (namelijk ten zuiden van de voormalige steenfabriek). Het weefgewicht is op het erf van Damsterweg 4 gevonden.

hebben. De boerderij was destijds eigendom van Mindeltje Claassen, de weduwe van Kornelis Jacobs Bos (De Boer et al., 1996: p. 641; HisGIS). Het plangebied overlapt met het erf en de omgrachting en een toenmalig perceel weiland en bouwland (WatWasWaar; HisGIS). Langs de oostzijde van het erf liep een voetpad dat van Heekthuizen kwam en ter hoogte van Ballingheim weer op de doorgaande weg aansloot.

Op de topografische militaire kaart van 1853 is Ballingheim benoemd als Lange Riet en in 1964 als Lange Rijk. De situatie in het plangebied lijkt in het midden van de 19de eeuw nog ongewijzigd te zijn ten opzichte van die in 1826. Op de Bonnekaart van 1908 is ten zuiden van de boerderij het tichelwerk Ballingheim weergegeven (WatWasWaar). Deze steenfabriek is gesticht in 1898 op grond van de boerderij (De Boer et al., 1996: p. 641). Vanaf die tijd zijn de landerijen rondom de boerderij afgeticheld (zie ook figuur 2). In de loop van de 20ste eeuw, vooral vanaf de jaren '60, is het erf meermaals gewijzigd en de bebouwing uitgebreid, zo blijkt uit de topografische kaarten van 1970, 1980 en 1990 (WatWasWaar). Het plangebied bestaat tegenwoordig uit bebouwing, erf en weiland (zie figuur 1). Deze huidige bebouwing zal deels bodemverstoring hebben veroorzaakt.

Overweging en advies

Het plangebied ligt bij de boerderij Ballingheim die op een vroegmiddeleeuwse huiswierde gelegen is. Het plangebied ligt buiten de omgrachting van het oude erf maar overlapt mogelijk wel met de huiswierde. De huiswierde is geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart met het nummer 5800. Het grootste deel van het plangebied ligt buiten de wierde. Dit gebied heeft een hoge verwachting op de gemeentelijke archeologische beleidskaart.

Ter plaatse van de wierde zal vanwege de afwijkende bodemgesteldheid geen grond zijn afgeticheld. Buiten de wierde is een kleipakket van circa 80 à 90 cm dikte afgeticheld, waarschijnlijk is de oorspronkelijke bodem hierdoor tot circa 120-130 cm onder maaiveld verstoord. Het opgebrachte pakket is maximaal zo'n 120 cm dik. De aanleg van de mestkelder zal dus nog wel nieuwe bodemverstoring tot gevolg hebben.

In het plangebied bestaat ter plaatse van de wierde grote kans op archeologische resten uit de vroege middeleeuwen tot en met nieuwe tijd. In het noordelijk deel van het plangebied dat buiten de omvang van de wierde gelegen is, is de oorspronkelijke bodem dusdanig diep afgegraven dat hier, onder het ophogingspakket, alleen nog een natuurlijke bodemopbouw wordt verwacht². In dit deel van het plangebied is geen vervolgonderzoek benodigd.

In het zuidelijk deel van het plangebied, namelijk ter plaatse van de wierde, dienen de bodemingrepen onder archeologische begeleiding plaats te vinden (Protocol opgraven landbodems, variant archeologische begeleiding). Voor een archeologische begeleiding is een door de bevoegde overheid goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) benodigd.

Bijlagen:

- Fysisch geografische kaart;
- Bodemkaart;
- Kaart archeologie;
- Uitgebreide rapportage monumenten;
- Kadastrale minuut.

² Op basis van de diepst aangetroffen grondsporen in de huiswierde, ten opzichte van de maaiveldhoogten ter plaatse van zowel de huiswierde als het plangebied, worden in het afgetichelde gebied geen resten van het oorspronkelijke loopvlak (uit de tijd van de aanleg van de wierde) meer verwacht.

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

- Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl; nationaalgeoregister.nl).
- Atlas van topografische kaarten. Nederland 1955-1965.* Landsmeer 2006/2007.
- Archeologische Monumentenkaart.
- Archis (Archeologisch Informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).
- Boer, E. de, L.E. Bos & O.T. Mulder-Steenbrink (eds.), 1996. *Het Bierumer Boerderijenboek. Een bijdrage tot de geschiedenis van noordoost-Fivelingo.*
- Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi. *Nieuwe Groninger Encyclopedie.* REGIO-Project uitgevers, Groningen.
- Clingeberg, A.E., 1978/1979. Veldkaarten. Ongepubliceerd (kopie aanwezig bij Libau).
- Cultuurhistorische Waardenkaart Groningen. Provincie Groningen 2004.
- Grote Historische topografische Atlas Groningen ± 1900 – 1930*, schaal 1: 25000. Uitgeverij Nieuwland, 2006. Tilburg.
- Grote Historische Atlas van Nederland, 1: 50000. Deel 2: Noord-Nederland 1851 – 1855.* Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. Groningen.
- HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).
- Jong, M. de, 2015. Damsterweg 4 te Holwierde. Een archeologisch bureauonderzoek. Libau 15-115.
- Libau, 2013. *Archeologische verwachtingskaart en beleidsadvieskaart gemeente Delfzijl.*
- Opentopo, recente topografische kaarten van Nederland (<http://opentopo.nl/>).
- PDOK, Publieke Dienstverlening op de Kaart (<https://www.pdok.nl/>).
- Schroor, M., 1996. *De atlas der Provincielanden van Groningen (1722-1736).* REGIO-Project Uitgevers, Groningen.
- Schroor, M. 1997. *De Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729).* REGIO-Project Uitgevers / Rijksarchief Groningen.
- Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen.* In Boekvorm Uitgevers, Assen.
- Snijders, F.L., 1985. *Fysische geografie in de provincie Groningen.* Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.
- Stiboka, 1985. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000.* Stiboka, Wageningen (Toelichting gepubliceerd in 1986; kaartopname door A.E. Clingeberg et al.).
- Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829.* Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.
- WatWasWaar, minuutplans uit het begin van de negentiende eeuw en overige historische kaarten (www.watwaswaar.nl). Per 1 januari 2016 is deze website opgeheven. Geraadpleegd mei 2015.

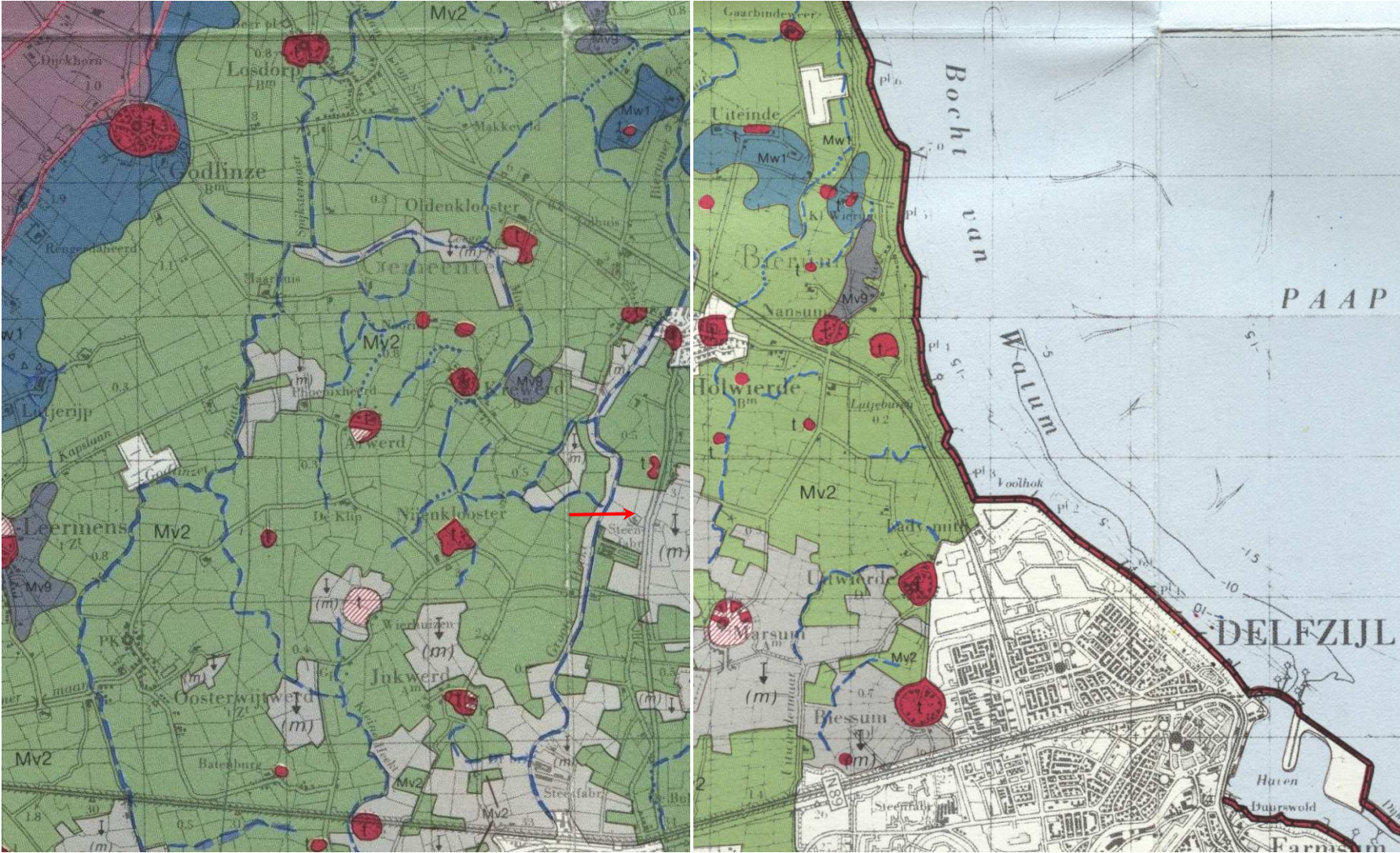
Archeologische periodes

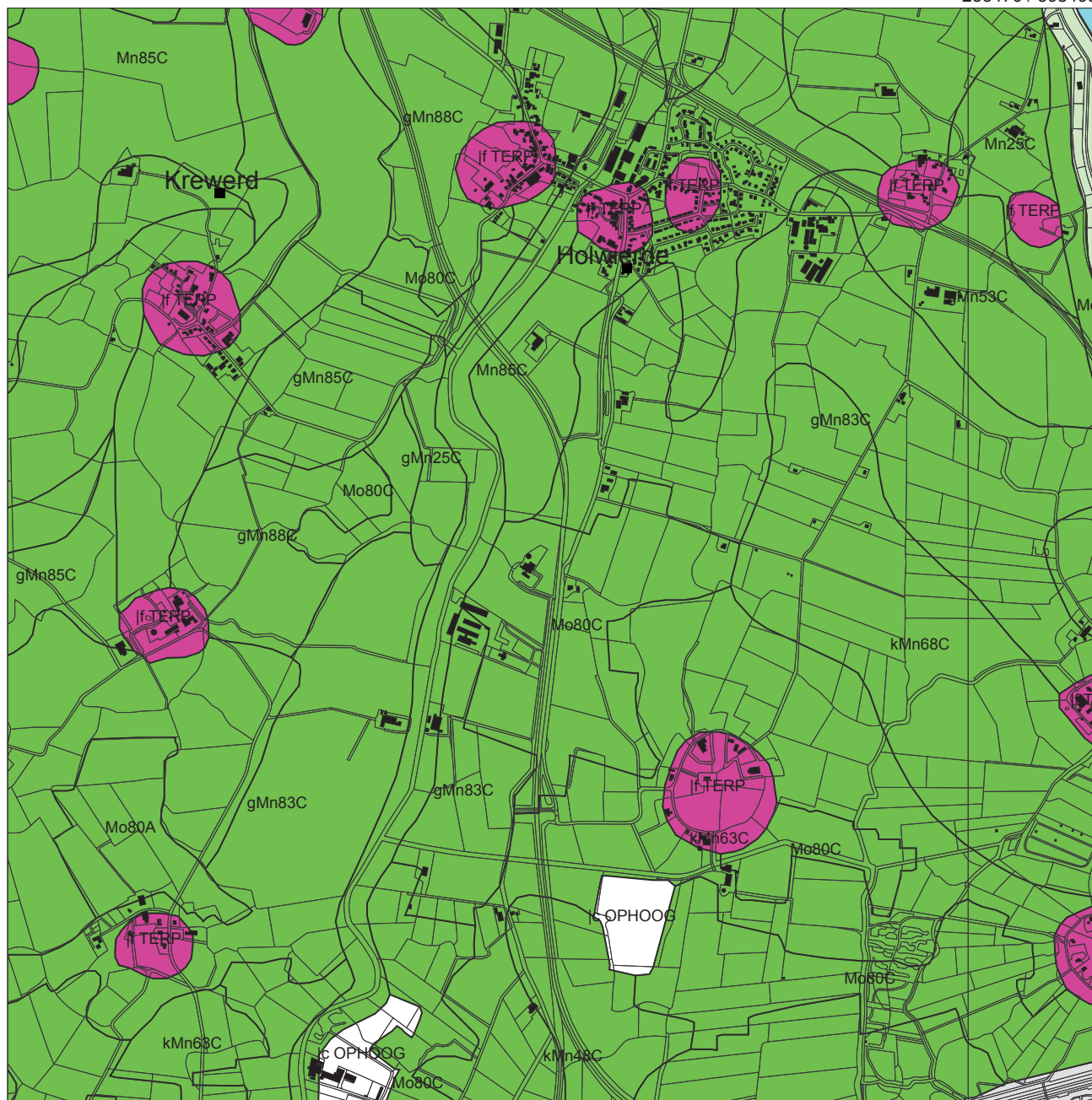
paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 - 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 - heden

Fysisch geografische kaart Damsterweg 4 te Holwierde

De ligging van het plangebied is aangegeven met een pijl

Legenda

- PLAATSNAMEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)

BODEM ((c)Alterra)

- Associaties
- Brikgronden
- Bebouwing
- Dijk, bovenlandstrook
- Dikke eerdgronden
- Fluviatile afz ouder pleistoceen
- Groeve, gegraven, mijnstort
- Kalksteenverweringsgronden
- Oude rivierkleigronden
- Overige oude kleigronden
- Ondiepe keileemgronden
- Leemgronden
- Zeekleigronden
- Mariene afz ouder pleistoceen
- Niet-gerijpte minerale gronden
- Oude bewoningsplaatsen
- Rivierkleigronden
- Kalk lutumarme gronden
- Veengronden
- Moerige gronden
- Water, moeras
- Podzolgronden
- Kalkloze zandgronden
- Kalkhoudende zandgronden

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

254812 / 597957

252097 / 595242

Legenda

- VONDSMELDINGEN
- WAARNEMINGEN
- HUIZEN
- MONUMENTEN**
 - archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- TOP10 ((c)TDN)**
 - bebouwd gebied
 - doorgaande wegen
 - bos
 - bouwland
 - weiland
 - boomgaard/kwekerij
 - heide
 - zand
 - begraafplaats
 - water
 - overig bodemgebruik

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Uitgebreide Rapportage Monumenten

Monumentnr:	5800	Oppervlakte:	8.854 m2
CMA-nr:	07F - 068		
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde		
Toponiem:	LANGERIJP		
Plaats:	Holwierde		
Gemeente:	Delfzijl		
Provincie:	Groningen		
Coördinaten:	253463 / 596525		
Terreinbeheerder:	Niet van toepassing		

Complexen

<u>Complextype</u>	<u>Begindatering</u>	<u>Einddatering</u>
Huisterp	Middeleeuwen vroeg	Nieuwe tijd
Borg/stins/versterkt huis	Nieuwe tijd	Nieuwe tijd

Beschrijving

Terrein met sporen van een borg.

Oorspronkelijk geheel omgracht terrein met singel aan zuid-, west en noordzijde. In 1984 waren de westgracht en het westdeel van de noordgracht gedempt voor erfuitbreiding en stalbouw. Ook was de zuidsingel onderdeel van de toegangsrede en de westsingel bij het achtererf getrokken. Deze activiteiten hebben echter, zoals in 1997 werd vastgesteld, niet tot versterking van het wierdelichaam geleid. Bij een boring in 1984 bleek dat zich tussen circa 1 en 1.65 meter diepte bewoningssporen bevinden. Ook werden circa 20 Vroeg- en Laat Middeleeuwse en enige (sub-)recente scherven en een brok leem gevonden. Bij boringen in 1997 werd vastgesteld dat het terrein is aangetast, zij het niet ernstig. Ook werd een mogelijk Middeleeuws weefgewicht en enige kloostermoppen gevonden. Hoogte boven omgeving (afgeticheld) in 1984 circa 1.91 - 2.5 meter.

Literatuur

MOLEMA, J. 1997 , in: Een aanvullende archeologische inventarisatie in het gebied van de ruilver-kaveling Appingedam-Delfzijl.
MIEDEMA, M. 1990 Oost-Fivelingo 250 v.Chr - 1850 n.Chr. Archeologische kartering en be- schrijving van 2100 jaar bewoning in Noordoost-Groningen (p.111-245), in: PAL

Kadastrale minuut Damsterweg 4 te Holwierde

De ligging van het plangebied is globaal aangegeven met een zwarte omlijn

